

יסודו ומקורו של כוס אליהו הנביא בלילי פסחים.

מאת אברהם האפֿפֿער (וועספרעם)

מנהג בכל ישראל שבלילי התקדש הנ דפסח מיזנין כוס אחד ומניחי אותו על השלחן שמסדרים עליו הסדר וקורין אותו בכל מקום בשם כוס שלן אליהו הנביא והנה נעיין בו היטב מאין מוצאו ומאין מובאו ומה טעם יש לו למנהג הזה שנחשט בכל תפוצות ישראל כל כך שאיננו בנמצא גם שלחן אחד שמסדרין עליו הסדר בלילי פסחים שיהיה נעדר ממנו כוסו של אליהו הנביא ונחפש ונראה אם שרשו ועיקרו בתלמודא או בימים אחרונים אחר התלמוד.

הנה בתלמודא דידן במסכת פסחים ליכא מאן דדכריניה לא במשנה ולא בגמרא וגם בירושלמי לא נזכר שמו ובקדמאי ליכא שום זכר מיניה ואף הטור אורח הים בסימן תע"ב אשר הביא שם השטות והדינים של ארבע כוסות לא הזכיר אותו ונראה דלא ידע ממנו מאומה וכן המחבר באותו סימן לא הביאו וגם לא נושאי כליו אין גם אחד ואם כן בודאי אין שרשו בתלמודא או במדרש או בתקנת הנאונים כי אי אפשר שיעדר מן כלם מן ההרים הגבוהים נושאי כליו של המחבר מקורו ויסודו של מנהג אחד שיהיה שרשו בימים קדמוניות בתלמודא או במדרש או בתקנות קדמאי ואם כן מאין נשתרש הכנהגה הזה ומה מינו ומה טעמו והנה נהויר למקורם של ארבע כוסות לריש פרק העשירי בפסחים ששם במתניתין תנא אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי זה הוא במשנה אבל בתלמודא דידן לא הקשה ולא אמר בגמרא מה טעם יש להם לארבע כוסות מימ אם לא פירש הגמרא טעמם בבבלי נמצאו בירושלמי כמה וכמה טעמים מאמוראים והנה שם ריש פרק ערבי פסחים על קושית הגמרא מינין לארבע כוסות תירין ר' יוחנן בשם ר' בנייה כנגד ארבע גאולות הנמצאות בריש פרשת וארא שהם והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי ורי יהושע בן לוי אמר כנגד די כוסות של פרעה ורי לוי אמר כנגד ארבע מלכיות ותרוצוים אהרים יש שם מימ הטעם הראשון הוא הידוע בכל מקום שארבע כוסות הם כנגד די לשונות הגאולה שהם והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי גם הרשיבם בפירושו על המשנה כתב שזה הטעם נמצא בכ"ד פ' פיה ובעל המיטרא הוא רב הונא בשם ר' אבא שם.

והנה מצינו מדרש בילקוט שמעוני בדרשת וארא פ' קיעז ר' סימאי אמר לקחתי אתכם כי לעם והבאתי אתכם מקיש יציאתם ממצרים לביאתם לארץ מה ביאתם לארץ שנים מששים רבוא (כלומר יהושע וכלב) אף יציאתם ממצרים שנים מששים רבוא (כלומר משה ואהרן) ואיכ מקיש ר' סימאי והבאתי הנאמר בפסוק אחר ארבע לשונות הגאולה לולקחתי הסמוך לו בתורה ואם עשה היקש הלא היקש עדיפא מנורה שזה וגם אין היקש למהצה כמו שנמצא בכללי התלמוד

מאת הרב הנאון מאור הגולה רבנו חיים בננשתי הנרפסים בסוף סוכת ברכות בהוצאת התלמוד בבלי בוילנא ואם אין היקש למחצה מוכרחים אנו להקיש והבאתי לולקחתי הסמוך לו לכל דבר ולא לחצאין ואם תקנו כוס אחד כנגד ולקחתי מחייבין אנהנו לתקן כוס אחד שהוא כוס המישי גם כנגד והבאתי הנאמר אהר כן כי הלא ר' סימאי הקיש שתי לשונות אלו זה לזה ולפי זה לכל דבר הם מוקשים כי אין היקש לחצאין וגם שם הביא רבנו חיים בננשתי בכללי התלמוד את הרב אלפסי שפסק בהלכות ציצית שלמדים בהיקש עליון מתחתון ותחתון מעליון וא"כ יש כאן הכרה ללמיד התתון מעליון ולהצריך כוס כנגד והבאתי ג"כ כמו שלמד עליון מתחתון במדרשו אשר דרש.

והנה באמת מזוג גם כוס החמישי בלילי פסחים ולא עלה זה על רעיוני בחלום לילה כי ראיה גדולה ועצומה אביא על זה מפיט הגדול "אשר מלא על כל נדותיו מדברי הלכה על הנ הפסח ומחברו ר' יוסף טוב עלם שיסודו לשבת הגדול ושם בסוף הלכות פסח קודם הסל סידור נמצא הדין הזה ובוה נמר ההלכות לומר בחמישי הלל הגדול ישתנס' כלומר יתאזרו וישנס מתנו לומר ההלל הגדול שהוא כידוע לכל ס"י קליו בספר רתהלים על כוס החמישי ואם כן בלי ספק אמרו הלל המצרי על כוס רביעי וברכו ברכת הנפן ואחר כן מזוג כוס החמישי לומר עליו הלל הגדול וברכו עוד הפעם ברכת הנפן ואחר כך פסקו מלשות והנה בפסחים קי"ז ע"ב בתוספות בדין רביעי הקשו שם ולהירד יוסף טוב עלם שכתב בסדרו . . . לומר בחמישי הלל הגדול ישתנס תימה כיון שאוסר לשות איד תיקנו כוס החמישי הא ארבע כוסות תיקנו ולא המישי ולפי זה נראה ברור שהירד יוסף טוב עלם פסק לשות גם חמישי אבל התוספות הלכו עליו ואסרו לשות והביאו שם גם פסק של הרי"ף שלאחר כוס רביעי התיר לשות מים ולא יין א"כ איכא פלוגתא בין מנהג הנוכח בפיוט ובין פסק של תוספות.

ולכן בימים אחרונים אחרי התוספות לא רצו לשות כוס חמישי שהוא כנגד המשנה וכנגד דינא דנמרא לפי דברי התוספות כי הם אסרו לשות אחר כוס רביעי אבל גם המנהג שנתפשט לא רצו לעקרו ולנתוצו כי מנהג ישראל תורה היא ואין לשנות בכל מקום שום מנהג כי אדוקים אנחנו במנהגים יותר מבדונים ולפי זה לא עקרו את המנהג אשר בודאי נתפשט בהרבה מקומות כי הירד יוסף טוב עלם לא בדה מלכו את כוס החמישי ולא עלה על רעיונו מעצמו לסיים הפיוט הגדול לשבת הגדול בדבר הלכה אשר לא היה מעולם אלא מיכרחים אנו לומר אשר הוא וגם חבריו ראו את המנהג הזה וגם קימו אותו לכן חבר בפיוטו שיאזרו חיל ויאמר בפה מלא על כוס החמישי את הלל הגדול.

אבל אם כן הדבר אשר לפי פסק התוספות אין לשות את כוס החמישי כי אסור לשות וכפי המנהג אמרו עליו הלל הגדול לא היה להם מה לעשות אלא עשו פשרה בעצמם שימזנו כוס אחד והוא כוס החמישי ויניחו אותו על השלחן ולא ישתו ממנו כלום כי התוספות סברו אשר אסור לשות מדינא דנמרא אחר ארבע כוסות מ"ג המניג לא יעקרו ויהיה כוס זה מונה על השלחן עד שיבוא אליהו כי בכל דבר המוטל בספק אפילו בדיני ממנות אמרינן שיהא מונה עד שיבוא אליהו וא"כ גם כוס החמישי הזה יהיה מונה על כל שלחן ושלחן שמסדרים עליו

הסדר עד שיבוא אליהו והוא יסיר הספקות ויתרין כל קושיות והויות ויפשוט כל אנפיות דלא אפשרו ונח את זה יאיר יאמר אם מותר לומר הלל הגדול בלילי פסחים על כוס החמישי ולברך עליו ולשתות ממנו כפי המנהג הנמצא בפיוט לשנת הגדול או אסור לברך עליו וגומרין את ההלל הגדול כמו ההלל המצרי על כוס הרביעי ומשם קוראין את הכוס הזה אשר מניחין אותו על שלהן הסדר ששם יהיה מנוח ולא ישתו ממנו בשם כוס של אליהו הנביא שהוא זכור לטוב יבוא ויאמר מה דינו.

אבל אחרי שהנאולה עתידה לבוא בפסח כי פסח לעתיד יהיה כמו פסח מצרים אי"כ יבוא אליהו הנביא בערב פסח ככתוב במלאכי ס"ג כ"ז הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והגדול והנורא ופסוק זה בהפסחה שקורין בשבת הגדול כפי מנהג המקומות ובעבוד שאליהו הנביא יבוא בערב פסח נתפשט בעם ישראל שמנהג אשר מניחין כוס על השלחן שמסדרין עליו הסדר וקורין אותו בשם כוס של אליהו הנביא הוא מצעם שבכל בית ובית יצפו שהנאולה עתידה לבוא כהאי שתא ואליהו יבוא אליהו הנביא לסדר שם הסדר ויהיה הכוס מיין ומזומן לכבודו אבל באמת טעמא אהרינא יש לדבר והוא על פי ההלכה שבדתי והבאתי ראיה לדברי וזכה בקשתי לתרין מה שקשה לכל מי שמעיין ברבך הוה.

לטרמינולוגיה של ה"זהר" והשתלשלותה

מאת

ה. ש. ניר-וויזען (בלטימור).

הסידות הדתית שלנו שאנחנו קוראים לה "המסתורין העברי" אשר נתגלתה יחד עם התגלות ה"קבלה" הנה אהת הטבעות שבשלישלת הגדולה השוורה משלישת העבותים—התנך, הרנלמוד וזרה היא שאוגדת את כל ענפי היהדות לאגודה אחת.

אם נשיה את הגיורה (Construction) של הדת לבנין, או עלינו לאמר כי בן שלש קימות הנהו הבנין: קימה הראשונה—התנך, השנייה—התלמוד* והשלישית—הזרה; וכה בשעה שקימה תחתיה הנה יסוד מוצק לקימה שעליה הנה הקימה העליונה סוככת ומאהילה על היסוד שתחתיה, הצד השני שבניהן ישלששתן הנן כאחת פועלות ונפעלות, משפיעות ומושפעות . . .

החומר דהנהו קודם לבנין, הבנין הנהו הצורה שנתנה להומר על ידי סודר והעברה; אולם שני אלה באים לידי השתלמות אך או בהשפך עליהם יופי הרעננות וזן לוקה נפש. או באה הבניה לידי שכלול גמור, בבחינת כה שנאמר: "ירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד".

* בשם "תלמוד" הנני משמש פה בתור שם קבוץ, זאת אומרת שם כולל לירושלמי בבלי ומדרשו, בשם "זרה" הנני מכיל את "הקבלה העיונית" לכל רחבי הסתעפותה.